

kenység időbeli elrendeződésének aprólékos leírása (...) nevelésesen doktrinér fölfogásra vallana”, és föltételezhető, „hogy minden felnőtt kialakította a maga sajátos munkastílusát”, a kötetben ezúttal is inkább az átültetés *stratégiája* fogalmazódik meg; a legfőbb követelmény: a résznek az egész felől történő megközelítése. Ehhez kaptunk részletes útmutatást, példákat és ösztönzést a korábbiakban.

Ezután a szöveg nem teljes értelmű, mégis tartalom meghatározó elemeit tárgyalja a kötet. Kiemeli ezek közül az állítmányi értékű módosító tényezőket (amelyek esetlegességet, lehetőséget, valószínűséget, észlelést, közlést fejeznek ki), valamint a szöveg szakaszolását.

Végül érdekességként arról a kérdéstről is eligazítást kapunk: hogyan rangsorolhatjuk a szövegeket könnyen vagy nehezen fordítható voltuk szerint. Szellemes összehasonlító táblázat és a hozzá kapcsolódó javasolt számítás segíti e tekintetben állásfoglalásunkat. Az pedig már akár játéknak is fölfogható, hogy a szöveg melléklet egyes darabjait nehézségi fokuk alapján rangsoroljuk. Az egybevetés eredménye, hogy a legtöbb fordítói műveletet megkívánó szöveg az összes közül Fernand Léger esszéje, amelyben igen sok a szubjektumra utaló mozzanat, a szóállományban pedig uralkodó szerepet töltenek be a mögöttes vonatkozással dúsitott (konnotált) és a több jelentésű elemek. A másik póluson foglal helyet Pólya György tudományos fejtegetése, a maga objektivitásával, az aktuálisan egyjelentésű (nem behelyettesíthető) elemek dominanciájával.

A kötetet pontos jegyzetapparátus és tárgymutató egészíti ki. A tárgymutatóban dőlt betűvel vannak szedve azok az oldalszámok, amelyeken az illető fogalomnak a meghatározása található.

Dániel Ágnes könyve a szövegten egy bizonyos sajátos területen való alkalmazásának kiváló példája.

Honffy Pál

Helikon — az olasz irodalomtudomány napjainkban 1985.

Fontos, hiányt pótló, és a nemzetközi kulturális kapcsolatokra építő feladatra vállalkozott a Helikon szerkesztő bizottsága, amikor három folyóiratszám összevonásával (1985. 2—4.) közölte *Az olasz irodalomtudomány napjainkban* című anyagot, mely az Irodalomtudományi Intézet és a Római Tudományegyetem Olasz Irodalmi Intézete közötti együttműködés eredménye.

Maria Corti és Cesare Segre kritikátörténeti antológiájának (*I metodi della critica*, Torino 1970.) felfogását követte T. Erdélyi Ilona és Sárközy Péter az olasz irodalomkritika fő irányzatainak bemutatásakor, s hogy a legújabb eredményekről is számot adjanak, az 1983-ban megjelent O. Cecchi és E. Ghidetti szerkesztette irodalomtörténeti kézikönyv anyagából is közölnek válogatást. Tanulmányok, műelemzések, könyvismertetések, aktuális kulturális eseményekről szóló beszámolók alkotják e kiadványt — minél frissebb és teljesebb szellemi-symposion feltalálása igényével.

A tanulmánygyűjtemény bevezető írása áttekintést ad az olasz irodalomtörténetírásról De Sanctistól napjainkig. Címe: *A nemzeti irodalomtörténettől a modern*

stfluskritikáig (160—171). Benne Sárközy Péter a legutóbbi idők irányzataira utalva jelzi egyben a gyűjtemény többi írásának jellegét is, azaz a lehetséges irányokat, kritikai válfajokat, amelyek kialakultak, élnek és fejlődnek a 80-as években.

Az olasz irodalomtörténetírás szükségességéről először Dante beszélt. Kezdekben ezen a nyelvi kérdés történeti vizsgálatát értették. Fontos állomás aztán Tiraschi *Storia della letteratura italiana* című műve a XVIII. században, majd az olasz romantikusok Risorgimento mozgalma, mely utóbbi a „nemzeti önismeret történeti tükrének” (160) tekintette az itáliai irodalom történetét. A XIX. században De Sanctis merőben új felfogással állt elő: nem tartotta mechanikus folyamatnak az irodalom fejlődését, történetét, hanem „formában realizálódó egyedi tartalmak történetének” (161) vélte. A fasizmus idején a nemzeti jelleg elsekélyesedett, fasiszta felhangokat kapott. A liberális olasz értelmiség ezért Benedetto Croce szellemtörténeti rendszere mellett voksolt, amely hivatkozott De Sanctisra. Croce nagy elődje gondolatrendszeréből legfontosabbnak az irodalmi jelenségek egységiségének és a formai komponens fontosságának kiemelését tartotta. Nem vette figyelembe viszont azt — és ezt későbbi igazításai, finomításai ellenére is elmélete árnyoldalaként kezelte az utókora —, hogy De Sanctis felfogásában az irodalom története kapcsolódott a nép-nemzet erkölcsi, politikai történetéhez. Ezért Croce a művészet általános fogalmának alárendelte a történelmet. A történeti szempont következetes alkalmazása jellemzi azonban a második világháború utáni marxista irodalmat és történeti iskolát. Antonio Gramsci irodalomszemlélete pedig újra érvényre juttatja a desantis-i nemzeti irodalomtörténetet. Alberto Asor Rosa 1965-ben, a *Scrittori e popolo, Storia del populismo italiano* lapjain megkérdőjelezi ismét a populista örökség privilegizáltságának jogosságát, ő ui. ebben látja a XX. századi olasz irodalom és kultúra provincializmusának okát. A 60-as években megindult Asor Rosa könyve nyomán az irodalomkritikai válság, amelyhez hozzájárultak a különféle külföldi irányzatok, melyek igen heterogénné tették a kutatásokat. A 70-es években így a módszertani kérdések elemzése került középpontba. Erősödött a tudományos jelleg és a filológiai megbízhatóság. Aztán különösen a szemiológia került dominanciára Umberto Eco kutatásainak, majd követői, Maria Corti és Cesare Segre eredményeinek köszönhetően. A kísérletezések után a 80-as évek elejére megszületett a szintézis iránti igény, amelyet leginkább az Einaudi könyvkiadó által kilenc kötetre tervezett *Letteratura italiana* megjelenése fémjelvez. A szerkesztők ugyanis „az irodalom és nem az irodalmárok történetét” (Asor Rosa) akarják megrajzolni, a stíluskategóriákat történeti—filozófiai szempontból közelítik meg, a különféle műelemző eljárásokat pedig együttesen alkalmazzák. Így nyílik lehetőség a későbbi irodalomkritikai feladatok pontos meghatározására.

Ehhez, az Einaudi könyvkiadó gondozásában 1983-ban megindult olasz irodalomtörténethez általános elszóként készült, „az elméleti tisztázás igényével” (157), irányzatok és módszerek ismertetésével, Alberto Asor Rosa: *Irodalom — szöveg — társadalom* című írása, mely Sárközy Péter bevezetője után megnyitja a kilenc, irodalmi témájú tanulmányosorozatot (171—188).

Asor Rosa irodalom-ontológiai, hermeneutikai, befogadás-pszichológiai problémák felvillantásával kezdi tanulmányát, ismerteti az általa három csoportba osztott különböző „olvasói optikák” (174) jellegzetességeit. Az irodalom, irodalomkritika és az elmélet viszonyával foglalkozva egy „sajátos irodalmi endogámiáról” (180) beszél, mely az irodalom elhalását, az elméletek, módszerek túlzott felszaporodását, sőt önállósodását jelenti.

Az utóbbi két évtized olasz irodalomkritikai irodalmának összegzésére törekvő

Letteratura Italiana előszavának feladataként tekinti Asor Rosa az elméleti és módszertani ismertetések mellett az olasz irodalom fogalmának meghatározását és jellegzetességeinek bemutatását is. Definíciója a nemzeti nyelven szólást jelöli meg fő kritériumként. A jellegzetességek megragadását a desantis-i: a nemzeti egységtől és identitástól függő irodalomtörténet bírálatával kezdi. Így szükségszerűen új „történeti diagramot” (182) rajzol. Megállapítja, hogy az olasz irodalom nagyjaira mindig is jellemző volt a kételkedő magatartás, az ideálok, a vallás-erkölcsi meggyőződés hiánya, s ez a hatalommal való könnyű kompromisszumkötést eredményezte. Felhívja a figyelmet a XVII. század 50-es éveire. Itt látja ugyanis az olasz irodalom törvonalát, mely az európai rangú régi irodalmat elváltja a határok közé szorult, nemzetivé vált későbbtől. A tanulmányrészlet a formacentrikus és a politikacentrikus irodalomfelfogások ellentmondásosságának elemzésével zárul.

Újra és újra aktualitást nyerő témával: az irodalom és a természettudományok kapcsolatával foglalkozik Mario Petrucciani írása (188—194). Tanulságos a két terület közeledési és távolodási periódusait jelző néhány évtizednyi visszatekintés, de a 80-as évek Itáliájának legfrissebb kísérleteit felsoroló bemutatás is. A visszatekintés két esemény jelentőségét hangsúlyozza: az egyik, a szakadást elindító, a 60-as években lezajlott vita a „két kultúra viszonyáról” (189), a másik, a közeledést segítő, az 1976-os Nemzetközi Italianisztikai Társaság szicíliai közgyűlése. A legfrissebb kísérletek olaszországi eredményeiről szólva Petrucciani előbb az elméleti irányokat koordináló szerzőket veszi sorra, majd a gépi-költészetről szól, és elemzi, mikor melyik tudományág nyer kitüntetett szerepet az irodalom és természettudományok konvergálásában. A talán optimista konzekvencia irodalmárok és tudósok közeledéséről szól.

A Marxisma e critica letteraria a cura di F. Bettini e M. Bevilacqua lapjain jelent meg Giuseppe Petronio írása *Társadalomtudományi kritika és irodalomtörténetírás címmel* (194—198). Keserű és bíráló hangon szól a szerző a 80-as évek olasz irodalomkritikájáról, s az okokról, amelyek véleménye szerint — a jelenlegi rövidlátáshoz vezettek. Hiányolja mindenekelőtt a bírálatok szociológiai vonatkozását, kellő mértékű differenciáltságát — földrajzi és történelmi vonatkozásban, és interdiszciplináris aspektusait — különösen az irodalomnak más művészi tevékenységekkel kialakult kapcsolatairól. Giuseppe Petronio az irodalomkritika hanyatlásának fő okaként egyfajta szellemi privilégizáltságot nevez meg, amelyet az irodalmárok világtól való elzárkózása, elszigetelődése eredményez, s amelynek következménye a terméketlenség, a „tapogatózó” kapcsolatkeresés, a filológizálás, az antihistorikus technicizmus, a neoretikus kísérletezéseknek tűnő próbálkozások, s a teljesség helyébe lépő részlegesség.

Az olasz kritika helyzetéről, jellemzőiről szól Gian Luigi Beccaria tanulmánya is (198—208), melynek teoremaja, de konklúziója is más, mint G. Petronioé, ugyanis Petronio a kritikának az irodalomtörténettel, Beccaria a nyelvtörténettel való koherenciáját állítja vizsgálatának középpontjába. Az olasz nyelv több száz éves retorikai szemléletének alapja a szövegek irodalmias alkata, ennek pedig következménye, hogy az olasz nyelvtörténészek nyitottak az irodalomtörténet és az irodalomkritika felé, s hogy az olasz nyelv latinnal való konfrontálódásának kérdésén túljutva a fejlődés lehetőségeit az interdiszciplináris stilsztikára támaszkodva keresik — hangsúlyozza Beccaria. Croce fontosnak tartotta, hogy egy költemény tanulmányozásakor annak nyelve is a vizsgálat tárgyát képezze, de ennek revertáltja éppígy természetes feladatként álljon egy nyelvész előtt. Croce stilsztikával szemben tett elvetése (hogy „túláságosan fölprózza azt, amit az intuición egy villanásnyi idő alatt

fölfog”) (200) végső soron azt a fajta kritikát privilégizálta, amely „a makrokozmosz meghatározását” (200) segítette inkább, mint a „mikrokozmosz leírását” (200), hisz azt vallja, a filológia a kritika megelőző mozzanata, s ez utóbbi feladata: a műalkotás mint „érzelmi komplexus” (200) jellemzése.

Beccaria a továbbiakban a crocei vonal áttörőinek gondolatait ismerteti: Devoetőt, majd Terraciniét, aki az irodalmi kritika oldalára áll, túljutva az esztétikai kritika zsákutcáján és Spitzerét, aki elvetette a szűk értelemben vett nyelvészeti vizsgálatot, és az irodalmi kritika művelőjévé vált. A legutóbbi időkben a Terracini-féle filológiai alapú szövegkritika fejlődését tartja egyrészt meghatározónak Beccaria, másrészt pedig a formai értékek elismeréséből fakadó kulturális kísérleteket, melyek nehezen sorolhatók a hagyományos kritikátípusok valamelyikébe. A Contini és Maria Corti nevével fémjelzett „változatok kritikája”-nak (202) lényege az, hogy a művészi tevékenységet véget nem érő folyamatnak tekinti, amely állandóan közeledik az értékhez. Ez a felfogás a szövegváltozatok, a korrekciók vizsgálatának területét különösen fontosnak tartja. Folena továbblép, s a költői parole vizsgálatával foglalkozik. Ehhez a területhez járul az író nyelvvel szemben tanúsított attitűdjének vizsgálata, melyre kiemelkedő példát szolgáltatott Mengaldo D’ Annunzio-kutatása. Beccaria ezt a stilisztikai alapon álló kritikát abszolútnak tekinti, és pozitívumként a szintetizáló jelleget nevezi meg. Ettől fogva a „kritika mint irodalmi műfaj halott”, (204) jelenti ki a szerző Contini szavaival. Itália határain túl tekintve megállapítja, hogy a műalkotás immanens, endogén felfogását tükrözik a publikációk többnyire. A tanulmány végső kérdése: vannak-e kategóriák, amelyekkel eldönthető, hogy egy kritika jó vagy rossz. Beccaria válasza: „a kritika nem szorulhat vissza saját keretei közé” és a „jó kritika... mindenkor a kutató felelősségén, kezdeményezésén és egyéni intuíción alapul” (206).

A genetikus kritika problémáiról szól Luigi De Nardis tanulmánya (208—215), amely a mű csökönyös megértéséhez mereven ragaszkodó hagyományos módszertanok válságából egyetlen lehetséges kiutat lát, s ez annak a hozzáállásnak az elvetését jelenti, hogy egy kritikus a legbonyolultabb tagolódású műhöz is az összegzés igényével lépjen. A 70-es évek végén lezajlott kritikai viták eredményeként született meg a „megírás” (209) új határvonala, a korábbi „szöveg” (209) terminus régi határaival szemben. Ez a változás új teret nyitott a genetikus művizsgálatok előtt, középpontba állította a „cédulaanyag” (209) azaz előzetes szövegvariáns körüli kérdéseket is. A genetikus kritika újabb álláspontja visszautasítja azt, hogy „az előzetes szöveg célja a kész szöveg létrehozása” (210), és bevezeti a kreatív munkaszakasz terminusát, melynek fázisában mellékes a szöveg momentuma, amely fogalom alatt a későbbiekben a „megírás valamennyi műveletének összességét” (210) érti. Az új genetikus gondolkodásmód nagy veszélyének a poetikacentrikusságot tartja Nardis, ebből kifolyólag elkerülendőnek véli a „cédulaanyagra” összpontosító kritikusi érdeklődést, de a XIX. század „a művet létrehozó ember” (253) jelszavát is, amely a költői énnel mint objektumnak a szerepét elnyomja, a kritikust pedig korlátlan hatalmúvá teszi. A kreatív munkaszakaszokhoz hozzátartozik a szövegvariáns, a témavariáns és az ideológiai variáns ismeretanyaga — fejt ki Nardis, s a műfajokat, alaki modelleket megszüntető, egész életművön végighúzó munkaszakaszokról beszél, amelyet más tudományágak, kutatási módszerek is „vonzó szöveg-kalauznak” (214) tekinthetnek.

Ma már igen gazdag szakirodalommal bír a pszichoanalitika atyjának életműve. A tanulmányok elragadtatottak vagy gyűlölködők, bizonyosságról beszélnek vagy kételkedők, elemzők vagy továbbgondolkodásra készítőek, ill. maguk is az el-

mélet továbbfejlesztői. És lehetnek persze ismertető jellegűek, amelyek higgadságához csaknem egy évszázadnyi idő kellett. Mario Lavagetto tanulmánya: *A freudi kritika* (215—232) az utóbbi lehetőséget tűzi ki célul: röviden ismerteti Freud elméletének irodalomra vonatkozó tételeit, utal további lehetőségekre, végül pedig a freudizmus legfrissebb itáliai vonatkozásairól ír. Tanulságos M. Lavagetto diakrón metódusa, amely felhívja a figyelmet arra, hogy a pszichoanalízis elméletében a költői tevékenységre vonatkozóan két korszakot kell elkülönítenünk: az első szerint „a költészet mechanizmusa ugyanaz, mint a hisztérikus fantáziáké” (216), míg a tíz évvel később íródott *A költő és a fantáziálás* című tanulmány szerint: a költészet előbb a visszatetszést keltő egoisztikus tartalmakat kendőzi el, majd esztétikai többlettel felruházva azt, azaz teszi, amit költészetnek hívunk. A tanulmány Freudnak minden írásáról említést tesz, amely pszichoanalízissel kíván a költészet rejtelmeibe hatolni, de egyiket sem tartja kielégítő eredményűnek, úgy ítéli meg, hogy a „költő sajátos titka” (222) homályban marad Freud előtt. A „cenzúra” (223) fogalmából kiindulva végül rekonstruál, ill. kirajzol egy „költő-titka” (226) -elméletet, mely az elfojtandó minél maradéktalanabb elfojtásáról szól. Az elfojtott tudatosításának egyik módja pedig a tagadás, amely tulajdonképpen hatálytalanítja az elfojtást. Lavagetto hangsúlyozza, hogy Freud maga sem tekintette teljes megoldást adó elméletnek a magáét; szól német hermeneutikai előzményeiről is. Olaszországban az első pszichoanalízissel foglalkozó, a változásokat is tükröztető tanulmány Michel Davidé — jegyzi meg a szerző, majd utal a freudizmus B. Croce nézeteivel szembenálló időszakára, a 60-as évek végén megindult olasz újrafelfedezésre. Külön fontosnak tartja azokat az írásokat, amelyek a pszichoanalízist más területekkel ötvözik, így Franco Orlandoét, mely a nyelvészet irányában keresi az új utakat, Sebastiano Timpanaroét, mely a hagyományos módszerű filológiával keres kapcsolatot. Pasolini, Moravia, Emilio Todini kritikai esszéikben, „empirikus módon alkalmazzák” (231) a freudizmust. A freudi irodalomkritika olaszországi vonatkozásairól részletes beszámolást nyújt még néhány antológia. Szerzőik: G. Desideri, R. Bodei, A. Pagnini, F. Rella.

A szemiotika legfőbb kérdéseivel, történeti áttekintésével foglalkozik Giuliano Gramigna: *A szemiotika műelemzés* című tanulmánya (232—246). A nyelvtudomány része a szemiotikának (Saussure) vagy megfordítva (Barthes)? Mi a különbség szemiotika és szemiológia közt? — teszi fel a kérdést a szerző, mint a tudományág úttörői is feltették. A folytatás természetesen a Peirce által felállított logikai alapú, triádokkal építkező elmélet ismertetése, majd ennek összevetése Saussure „szoros rendszerével”. De milyen is a szemiotikának, és a tárgyát képező jelnek a viszonya, ill. mi is a jel? Eco szerint: a szemiotikának „köze van bármihez, amit jelnek lehet felfogni” (234). De „a nyelv csak egy, a sok lehetséges jelrendszer közül” (234). A Ducrot—Todorov páros el is különít egy nem nyelvből és egy nyelvből kiinduló szemiotikát, de ez utóbbinak a szemiotikai rendszer központi problémájáról, a szignifikációról le kell mondania — állítják.

A szemiotikai műelemzés e problémákból adódóan vajon eszköztár csupán, vagy globális megközelítési mód? Gyakorta a régi kérdéskör határain belül marad, vagy más utakat keres? A kis esztétikai együttthatókkal bíró művek vizsgálatának eredményei az első utat látszanak megerősíteni; A valle szerint az „alkotás egy kontextus-kóddal mérendő össze” (236), így pedig az individuum kerül előtérbe, amelyen „üzenetet” ért.

A szemiotika természetére, tárgyára vonatkozó kérdés megválaszolásában a társadalmon belül ható mechanizmusok mutatójaként szereplő szimbolizációs vi-

szony („homogén dolgok közt motiváltan főnnálló »második« viszony”) (237) meg-
léteének felismerése adott segítséget, mert a motivált létezés kifejtése vált a szemioti-
kai műelemzés privilégiumává. Jan Mukafovský: *A művészet mint szemiológiai*
tény című írása további választ szolgáltat a kérdésre, mert kifejti, hogy a „műalko-
tásnak jeltermészete van” (238), amely „esztétikai tárgyként létezik a közösség tuda-
tában”. (238)

Umberto Eco úgy látja, hogy a szemiotikai „tudatnak” (238) (műelemzésnek)
nem új metodus meghatározása a feladata, hanem új, eddig figyelmen kívül hagyott
szintek feltárása. Ilyen a narrativitás, vagy a költői invenció folyamatának leírása.
Külön foglalkozik Gramigna Roland Barthes „szemiológiájával” (Barthes terminu-
sa), amelynek tárgya, jellege több ízben változott. Volt „álomképszerű” (240) jelen-
ség, volt a „nyelvi tisztátalanságok” (240) gyűjtője, és volt a társadalomkritika akti-
válója. Cesare Segre írásai filológiai vértet adnak a szemiotikának, jegyzi meg Gram-
igna, de át is fogalmazzák azt, hogy többet ne legyen adós a verstanak, stilisztika-
kának, retorikának stb. A másik Eco-utódnak, Maria Cortinak szemiotikai kutatá-
sai is figyelmet érdemelnek. Ő a szöveget mint „több jelentésű hiperjelet vagy üzenet-
tet” (242) vizsgálja. Stefano Agosti a tágabb értelemben vett szemiotikai műelemzők
körébe tartozik: pszichoanalízissel ötvözi a szemiotikát. Julia Kristeva a jelen alapu-
lótól megkülönböztetett szöveglogika rendszerének kidolgozásán munkálkodik. Ez
az új szemianalízis felfedezi a kommunikációs nyelven túl „a nyelv terjedelmét mint
szignifikációs termelést és transzformációt” (244), mint műelemzés, egy konkrét
szöveg esetében elismeri a szövegnek saját magán végzett tevékenységét. A szemana-
lízis bemutatásakor néhány helyütt kétkedésének ad hangot Gramigna. Mint szemio-
tikus, meggyőződéssel jelenti ki végül, hogy minden szemiotikus olvasatnak plusz
elemként kell hozzájárulnia az egyes szövegverziókhöz.

„A kritika az ítélet aktusához kapcsolódik.” (246) Ha elé a „militáns” jelzőt il-
lesztjük, mint Enzo Golino is tanulmánya címében (264—274), tautológikus meg-
erősítést adunk a fogalomnak, de jelezzük a valamilyen rendhez, diszciplínához, tes-
tülethez való tartozást is — fejti ki a szerző, majd szembeállítja ezt a kritikát az iro-
dalomival, amely „akció-erejét” (247) nem erősíti meg, és feladatát „tartózkodóbb
dimenzióban” (248) gyakorolja. A szembenállás mára azonban inkább csak elvi, a
gyakorlatban ugyanis szerzőként, művenként erős az összekapcsolódás, a két terület
egymáshoz való közeledése, és ez különösen igaz a mai olasz kritikai tevékenységek-
re. Ezt vallja Luigi Russo, Maria Corti, Cesare Segre, Renato Serra és Franco Forti-
ni is, aki felhívja a figyelmet, hogy a kritikai szerep ilyen erőteljes változása maga
után kell vonja az akadémikus és harcos kritika egymáshoz való viszonyának újra-
fogalmazását. Enzo Golino kritikátörténeti áttekintésében a modern irodalmi kriti-
ka szókincsének kialakulását — jórészt legalábbis — az alexandriai korra teszi Fran-
co Fortini után, a hivatásos kritikus alakjának megszületését pedig a felvilágosodás
utáni időkre. Majd figyelemmel kísér minden jelentős irodalomtörténeti eseményt,
amely az olasz militáns kritika kialakulásában, fejlődésében szerepet játszott. Így
különös tekintettel tárgyalja a vitaindító tanulmányokat, könyveket, folyóiratokat.
A XX. századhoz eljutva a 60-as évek irodalomkritikai eseményei érdemelnek külön
figyelmet, mert számos humán tudomány ekkor szerezte meg interdiszciplináris jel-
legét; valamint a 70-es évekéi, amelyekben az antológiák interventista szerepét foko-
zatosan átvették a tömegkommunikáció eszközei. Így a militáns kritika funkciója az
alakítás helyett a híradás és tájékoztatás lett. Az irodalmi folyóiratok elvesztik ko-
rábbi funkciójukat, helyükbe a napilapok lépnek, a kritikusok a megbízóknak dol-
goznak, nagy szerepe lesz a „hivatásos olvasónak” (Paolo Milano). Néhány, 80-

az években indult fiatal kísérletet tesz arra, hogy az irodalom és a kritika ne legyen megrendeltség függvénye, s hogy a kritika visszakapja természetes sajátosságát, a militáris jeleget — állapítja meg végül reménykedően Enzo Golino. A crocei örökségtől való elszakadás nehézségei és a hangsúlyozott szociologizmus eredményezte elsősorban azt a heterogenitást, ami jellemzőjévé vált az olasz marxista irodalomnak 1945-től — állapítja meg A marxista kritika című tanulmány szerzője: Mario Spinella (274—285). A crocei irányt elvetve, a De Sanctis-i hazafias és risorgimentális hagyományokban keresték az olasz marxisták a folytatás lehetőségeit. A neo-De Sanctismus népies elemeket ötvözött magába, amelyeknek jelenlétét Gramsci: *Börtönfüzetek* című művének kiadása megerősítette. Gramsci elvetette Croce nézeteit, ellenezte a propagandisztikus művészetet. A nemzeti jelleg túlzott hangsúlyozása, a regények és általában a műfajok túlzott megrostálása azonban hamarosan bizalmatlanságot szült irodalomfelfogása ellen. Lukács: *Marxizmus és irodalomkritika* című művének olasz megjelenése után (1953) élénk vita alakult ki a realizmus, a tipikusság, a jelenség és a lényeg dialektikájának kategóriái körül. Az Il Contemporaneo hasábjain lezajlott vita után pedig a realizmus fogalma vált kérdésessé, de egyáltalán — s ebben az Officina című lapnak nagy szerepe volt — a meghatározások veszítettek merevségükből. 1956 után csökkent a szovjet kultúra hatása az olasz marxizmusra, ill. a formalizmus és a strukturalizmus terén, mint más országokban is, jelentős maradt. Galvano Della Volpe publikálásai után újabb fordulat következett: a figyelem újból a költői szövegre, az „írásra” irányult, és igyekezett annak többjelentésű értékeit megragadni, és új szemszögből vizsgálni a tartalom és forma viszonyát.

Az „új-kísérletezők”, (279) a Gruppo' 63 csoportjának elképzelései marxista szimpatizánsokra is hatottak: a művészetet autonómnak hirdették, pozitívan értékelték az avantgarde irányzatok eredményeit, figyelemmel kísérték a nyelvészet fejlődését. A csoport nézeteit Carlo Salinari képviselte, aki az irodalom és politika kapcsolatával, a népi-nemzeti problematikával, a realizmus kérdéseivel foglalkozott. Alberto Asor Rosa viszont a neorealizmus válságáról beszélt és egy forradalmi művészi hagyományról, amely talán megoldhatná a problémát. A politikai-gazdasági eseményekhez képest a művészi élet fordulatai eltolódtak, a realizmus így nosztalgikus, mitológikus színezetűvé vált. A marxizmus berkein belüli viták a politikai élet területére tolódtak át. Az 1975-ben indított Lavoro critico című folyóirat a figyelmet az irodalom társadalmi analízise felé irányította. Olaszországban is kialakult az irodalomszociológia. Az olaszországi marxista kritika „nem volt egyértelműen képes egy áramlat teljes hatékonyságával fellépni” (284) a 80-as évek elejéig — állapítja meg végül Spinella, a fejlődés lehetőségét Giacomo Debenetti nézeteinek továbbvitelében látja.

A *Vita* című rovatban Claudio Toscani beszélget Riccardo Scrivanoval a mai olasz irodalomkritika helyzetéről, problémáiról, áttekintést adva az általános fogalmakról, de Scrivano kritikusi tevékenységéről is. (285—295) Az első kérdésre adott válaszában Scrivano tagadja egy főirány meglétét, amely a De Sanctis-i elmélettől a Croce-i elméletig tart, helyette útírányokól beszél, amelyeket a véletlen határoz meg, és ellentétes tulajdonságok jellemeznek. Szól a stiliztika helyéről, lehetőségeiről is. Az új kritikai irányzatok jogosságának elismerését fontosnak tartja Scrivano, de hozzát teszi, hogy egy irodalomtudósnek magyaráznia lehet/kell, de nem misztifikálnia az ismereteket, amelyek megszerzéséhez épp olyan fontos az egzaktság, mint más tudományok esetében. Az akadémikus kritika és az elkötelezett kritika közti kapcsolatot javulónak véli Scrivano, beszél találkozási pontjaikról. A kritikát irodalmi műfajnak tartja, a maga számára kérdésnek csupán azt tekinti, hogy az iroda-

lomkritika művészet vagy tudomány-e elsősorban. Toscani kérésére külön beszél a pszichoanalitikus kritikáról, amelyet egyenrangúnak ismer el minden más jó módszerrel, ha benne lélekelemzés és nyelvelemzés szoros kapcsolatban vannak. A további kérdések a *Szabvány és selejt (La norma e lo scarto)*, a *Manierismus a Cinquecento irodalmában (Cultura e letteratura nel Cinquento)* szerzőjéhez szólnak. Beteinként adva Scrivano sajátos kutatási módszerébe, amely a kusza helyzetek lehetőségéből indul ki, és a kivételt előnyben részesíti a szabállyal szemben, ebből következően a stílust a szabványtól eltérő selejtnek tartja; a XVI. század vizsgálatában pedig kitüntetett figyelemmel kíséri a kevésbé jelentős szerzőket. Scrivano beszél új kutatási területéről, reneszánsz—héber kultúráról; irodalom és színház kapcsolatáról, Svevo, Pirandello, Montale szerepéről. Befejezésül fontosnak tartja az esztétikai alkotótevékenységgel kapcsolatban megjegyezni: fel kell hagyni mindenfajta kontempatív esztétikával, hisz értéket azoknak az elemeknek az összegyűjtése adhat, amelyek „az adott műben jelen vannak és hatnak”. (294)

Nastagio Degli Oresti novelláját (*Decameron V, 8*) szemiotikai eszközökkel vizsgálja Cesare Segre a *Műelemzés* rovatban (295—301). Felfedi Boccaccio közvetett és közvetlen forrásait, majd Helinandus szövegváltozatával veti össze a Decameronét, s a különbözőségekből fejti ki a Boccaccio-novella jellegzetességeit: a szimmetrikus kettősséget, a fantázia terének hat lehetséges variánsát, melyből a gondolkodásmód változásaira következtethetünk és a rejtett paródiát, amely a műbéli példázat tartalmában és azonnal ható voltában keresendő. Így mutatja ki végül Segre: Boccaccio Nastagio történetében szántszándékkal tér le a keresztény ideológia vágányáról.

Más kutatókkal, főként Pietro Bemboval és Gianfranco Continivel vitázva elemzi Carlo Muscetta a *Daloskönyv CCCX. szonettjét (Zephiro torna...)* (301—308) filológusi egzaktussággal. Értékes a Dante—Petrarca irodalmi kapcsolatra való rávilágítás e szonett kapcsán, a 6. „Giove s' allegra di mirar sua figlia” sor új eredményt adó elemzése, a frons-syrma építkezést tekintetbe vevő megállapítás a szonett drámai hangvételére vonatkozóan.

A romantika összetett szépségélményéről szól a *Le bellezza medusea (A Medúza szépsége)* című, szintetikus igényű Mario Praz-tanulmány (308—327). Az anglista szerző a baudelaire-i, shelley-i felfedezésből, romantikus látásmódból indul ki, melyben fájdalom és gyönyör, borzalom és szépség egyedülállóan keverednek, fonódnak össze elválaszthatatlanul. Gazdag anyag szolgál bizonyítékul a hipotézishez, és árnyalja verssorról verssóra haladva a romantikusok szépségélményéről alkotott képünket. Praz bizonyítja, hogy a XIX. századnál jóval korábban felfedezték a borzalom és a szépség összetartozását, már a Seicentóban, de nemcsak időtől, nemzet-től függetlenül is: az Erzsébet-kori drámaírók éppúgy, mint Torquato Tasso. A különbség a téma kezelésében van: hisz a korszak általános ízlésvilágába — mégpedig természetes módon — a romantikusok illesztik a medúza-szépséget.

A legfrissebb kutatási eredményekről, koncepciókról, a 80-as évek elején megjelent írásokról adnak számot a *Szemle* tájékoztatói (327—344).

A magyar—velencei kapcsolatok megerősödését szolgálják azok a konferenciák, amelyek három évente kerülnek megrendezésre 1970 óta a MTA és a velencei Giorgio Cini Alapítvány megállapodása értelmében. Elsősorban művelődéstörténeti—irodalmi tárgyú olasz—magyar kapcsolatok elemzése áll a konferenciák középpontjában, de emellett gazdaság- és társadalomtörténeti témájú, politikai, katonai vonatkozású referátumok is bemutatásra kerültek és még szélesebb tematikai körben kerülhetnek a jövőben — írja Jászay Magda.

Az új Dante-kutatások eredményeiről s ezen belül Pompeo Giannantonio és Guglielmo Gorni legfrissebb kutatásairól ad rövid ismertetést és bírálatot Sallay Géza. *Giannantonio Enriadi Dottrina e poesia nella Divina Comedia* című kötete, mint címe is jelzi, a doktrína és poézis viszonyának sokat vitatott kérdésében foglal állást. Kiindulópontjának koordinátáit, miszerint Dante a „hanyatló középkor és az ébredő humanizmus” (331) között a különbözőségek összeegyeztetésére törekszik, helyesli Sallay, túldimenzionálását azonban helyteleníti. Gorni: *Il nodo della lingua e il verbo d' Amore* kötete kilenc filológiai alaposságú tanulmányt tartalmaz Dantéről és a vele kapcsolatban álló kortárs költőkről. Gorni megállapításai újabb kutatások kiindulópontját képezhetik. Pl. az *Il Fiore* és a *Detto d' Amore* című versekre vonatkozó megjegyzései, amelyek alapján a szerzőséget Danténak tulajdoníthatjuk. Vagy a *stil nuovo* problémájának újragondolására készített hipotézise, vagy akár a Dante-kapcsolatokra rávilágító *Commedia*-részletek kiemelése, magyarázata.

Az olasz Tasso-kutatások jelenéről tudósít Király Erzsébet. A legfontosabb és a legújabb Tasso-stúdiumok áttekintése után megjelöli a kutatások két fő irányát. Az egyik irány, a „non finito” művek nagy számából kiindulva a költői és teoretikusi tevékenység kontaminatív vizsgálatát tűzi ki célul, a másik az életmű alakulására „kívülről” (339) ható tényezőkre összpontosít. Végül Király Erzsébet utal az utókor adósságaira: a hiányos Tasso-kritikakiadásra, és a költői színvonalú magyar Tasso-fordítás hiányára.

Várnai Péter az utóbbi két évtizedben igen nagy lendületet kapott Verdi-kutatások eredményeiről számol be. Kiemeli a páрмаi Istituto di Studi Verdiani intézményének szerepét, röviden ismerteti a legújabb és legsikeresebb műveket, utal a segédtudományok felvirágzására, az analitikus igényű biográfiákra és arra is, hogy nemcsak olasz, de jelentős számban angolszász szerzők is bekapcsolódtak az új Verdi-kutatásokba.

Az olasz irodalomtudomány és az olasz irodalom jelenéről rajzolt képet teljesebbé teszi 14 rövid könyvismertetés (344—361), melynek témái a következők: magyar—olasz kapcsolatok történéssz szemmel; a XVI. század olasz komédiáiról, Francesco Patrizi poétikájáról; a reneszánsz udvar, az udvari ember (két könyv témája); Zrínyi és Itália kapcsolatáról; két mű — ikonográfiai és emblematikai kutatásokról; az olasz regény XIX/XX. századi fejlődése; műmegközelítés—antológia a XX. század olasz költészetéből; a XVIII. századi európai regény fejlődése; az olasz irodalom jelenéről németeknek; a XVIII. század filozófiai és jogászai neologizmusairól; a regionális olasz nyelvről.

A puszta témafelsorolás is tanúskodik a gazdagságról, az igényekről, de a magyar—olasz kulturális kapcsolatok ápolásáról is, hisz szerzők és recenzensek között egyaránt találunk magyar és olasz tudósokat. A *Krónika* (383—391) aktualitásokkal foglalkozó írásai is árnyalják e képet: tudósítanak a Budapesten 1982-ben és 1984-ben megrendezett Metastasio-szemináriumról és Francesco De Sanctis-emléküléséről. Az olasz—magyar kulturális kapcsolatokkal, a két nép nemzeti mozgalmaival csaknem nyolc évtizeden át foglalkozott Koltay-Kastner Jenő, kinek egyéniségéről, tudományos munkájáról Jászay Magda irt megemlékezést (391—393). Végül az 1980-as évek elejének legfrissebb sajtó, színházi és irodalomtörténeti eseményeire is felhívják a figyelmet a szerzők.

Hat év telt el „*Az olasz irodalomtudomány napjainkban*” megjelenése óta. Új regények, verskötetek, irodalomtudományi munkák születtek, újabb fórumokat rendeztek ez idő alatt. De a Helikon e számának gazdag anyaga, helyenkénti kulturális prognózisa szinkronikus lehet még most s a későbbiekben is, mindenesetre több

év múltán is jó keresztmetszetet nyújthat a 70-es és 80-as évek olasz irodalomtudományának helyzetéről.

Varga Emőke

Pléh Csaba: A történet szerkezet és az emlékezeti sémák
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986. 220 p.

Pléh Csaba *A történet szerkezet és az emlékezeti sémák* című, 1986-ban megjelent kötete a szerző kandidátusi disszertációján alapszik. Ami experimentális vonulatát illeti — éppúgy interdiszciplináris, mint a teoretikus, rendszeralkotó részek —, az egy 1968-ban, Pest megyében gyűjtött eredetmagyarázó monda némileg stilizált változatának a reprodukálását adta feladatként a kísérleti személyek számára.

„A mosogatás eredete” mondája 39 szekvencia-elemből konstruálódó textus (a kísérletben értékelőként közreműködő pszichológus aspektusából), a gyanútlan olvasó azonban — a kísérleti alanyok csoportja — felbontás nélkül, „normális” szöveggént ismerkedhetett meg vele.

Mielőtt azonban e találkozás előkészítésének és feldolgozási szempontjainak a pontos részleteit tudunkra adná Pléh, az I. fejezetben a szöveg emlékezés sémáinak és az emlékezet konstruktivitásának a kérdéseit veszi szemügyre. Klasszikusnak számító dilemmákkal találkozunk: valamely szöveg mily mértékben torzul az idő függvényében: emlékezetben tartása adekvát módon jellemezhető-e a *lenyomat* metaforájával (azaz emléknyomok formájában raktározódik-e memóriánkban); megtartása — felidézése — s ennek során torzulásai — az olvasó egyéni tapasztalati élménysémái alapján bekövetkező asszimilálás vajon stb. Az alapvető, s olykor alapvetésével is irritáló opusz e körben Bartletté. Bartlett szerint szövegek felidézését a szelekciós mechanizmus, a hozzáadások és torzítások műveletei jellemzik. E három momentumból Pléh Csabát az első inspirálja igazából — pontosabban fogalmazva: őt az érdekli, mi magyarázza a szelektivitást, a szöveg jellemzőivel korrelál-e „válogatásunk”.

Úgy tűnik, hogy a pszichológiai szövegkutatások — a pedagógia igényeire figyelve, a nyelvészet, a néprajz és az irodalomtudomány *formáit* respektálva — egyre kevésbé tartják gyümölcsözőnek a generatív nyelvészet azon tételét, amely szerint a szöveg általában elszigetelt mondatnak minősíthető. Nem kerülheti el figyelmünket ama másik tény, hogy bármily explicit szintű — a mikro- és makroszerkezet meglétével egyaránt megbékélni képes — modell sem képes kizárni az *intulciót* például akkor, amidőn valamely szöveg részeinek fontosságát mérlegelő megnyilvánulásunk és az emlékezeti szelekció közötti hasonlóságot kívánja alátámasztani.

Szövegek reprodukálását vizsgálva többen hiposztazálták azon szervezési folyamatot, amelyben az elemi kijelentéseknek megfelelően konceptualizáció jellegzetes, ok-okozati összefüggéseknek engedelmessé, az ismétlődő események replikatív mivoltát kiemelő *forгатókönyvként* ölt testet. Ilyen forгатókönyv-tapasztalat, s ennek nyomában forгатókönyv-elvárás az, hogy pl. egy étterembe belépve milyen eseményekre és szereplőkre számíthatunk (rendelés—fogyasztás, ruhatáros—pincér stb.). Feltételezhető egy, a forгатókönyvnél is absztraktabb panel, a *terv* — ez a cselekvéseink céljai közötti viszonyokat, továbbá a célok és a cselekvé-